

HENRY JAMES, AMERIKAN

FÖR NIO ÅR SEDAN publicerade Leon Edel, professor vid New Yorks universitet, den första delen av en stort upplagd biografi över Henry James ("The untried years", anmäld i Dagens Nyheter av mig den 29 juli 1953). Nu har andra och tredje delarna av arbetet utkommit: *The conquest of London* (1870-1881) och *The middle years* (1882-1895) — förläggare är Lippincot Company, varje del kostar 8.50 dollar. Med en fjärde del, som beräknas utkomma om några år, skall verket avslutas.

Denna väldiga biografi — hittills omkring 1200 sidor — är även kvalitativt högst betydande. Ett stort material har genomgått. Edel meddelar att han för första delen läst 5 000 brev från James och sedan dess ytterligare 7 000, i regel förut icke utnyttjade av forskningen. I huvudsak förstörde James de brev han mottog, men hans korrespondenter bevarade James brev, ofta utförliga och upplysande, nästan alltid omsorgsfullt formade, eleganta och reflekterade. De många brevcitaten är skickligt inpassade i texten; en tröttnande dokumentation har undvikits, då breven är under utgivning.

Sin biografiska metod har Edel framställt och motiverat i ett för några år sedan utgivet mindre arbete, "Literary Biography". Han är främst inriktad på att skildra James liv och att söka relationer mellan upplevelser och litterära insatser. Psykoanalytiska synpunkter begagnas i viss omfattning; särskilt söker Edel, enligt min mening till övermått, visa att familjekonflikter mer eller mindre omedvetet präglade James till synes kyliga och sakliga psykologiska analyser. Den litterära kritiken spelar en underordnad roll i Edels arbete, även om James viktigare skrifter ingående värderas och hans utveckling genom skilda stadier klarläggs. Det porträtt av James som växer fram är sympatiskt, nyanserat, kanske en smula blekt — värdigt James subtila och diskreta bilder av människor.

Enligt min och — att döma av den amerikanska kritiken — många mening ställer Edel James alltför högt inom den litterära hierarkin. Han skriver exempelvis att "The Portrait of a Lady" är "ett av århundradets främsta arbeten". Att man kan jämställa James med låt oss säga Stendhal och Flaubert, för att inte tala om Tolstoj och Dostojevskij synes mig obergripigt — eller rättare sagt förklarligt blott om den tekniska skickligheten i teckningen av detaljer anses vara det avgörande. Bortsett från James stundom outhärdliga omständlighet är det nästan alltid något be-

Herbert Tingsten skriver i denna och en följande artikel om Henry James med utgångspunkt från två nyutkomna delar av Leon Edels stora biografi över den amerikanske diktaren. Bilden: Henry James 1882.

gränsat och instängt över hans värld, något blodlöst och fattigt över problem, känslor och perspektiv. Det trevliga med James synes mig oftast vara att man får glädjas åt sinnrikhet och skarp-sinne utan att bli upprörd eller ens engagerad — trivseln är lika stillsam som vid metning och patiens.

På en punkt har Edel nära nog revolutionerat bilden av James. Enligt traditionell uppfattning var James en ekonomiskt oberoende gentleman, som utan tanke på pengar och publik ägnade sig åt kräsen produktion. Edel klargör att James under hela den tid de båda senaste volymerna omfattar försörjde sig själv och var ytterst angelägen och driftig i fråga om den ekonomiska sidan av författaryrket. Visserligen var fadern

förmögen (10 000 dollar om året), men familjen var stor, och varken underhåll eller arv kunde ge James de betydande inkomster han behövde. Från början var han inställd på att förtjäna ordentligt, och hans brevväxling med tidningsredaktörer och förläggare visar honom som en skarp affärsman. Han ironiserar i en novell över journalisten som en deformationerad författare, men själv sökte han anpassa sig efter de tidningar för vilka han skrev och producerade medvetet mycket av andra klass för att öka sina inkomster

— trots att han kunde leva på de "bättre" novellerna och romanerna. Då han på 1890-talet gjorde sina misslyckade försök som dramatiker var penningmotivet till

Av HERBERT TINGSTEN

synes dominerande. Han skulle, enligt ett brev, skriva några inkomstbringande pjäser för att kunna leva i lugn och välstånd "i stället för att smickra", det vill säga arbeta för teatern. Att han gjorde fiasko synes delvis ha berott på att han underskattade publikens smak; pjäserna gjordes triviala och vulgära.

James intresse för ekonomi — för att inte säga hans ekonomiska besatthet — framgår också av böckerna. Att inte ha en hygglig, helst arbetsfri inkomst är olyckan framför andra. Denna olycka leder ofta till ondska, till synd. De dåliga människorna söker systematiskt att, vanligen genom gifte eller relationer med rika, skaffa sig en förmögenhet, de goda frestas av, och faller ibland ("The Wings of the Dove") för frestelsen att bli förmögna genom liknande transaktioner. Drottningen i spelet är

den rika amerikanen, uppvaktad av landsmän, men framför allt av engelska lorder, franska grevar och italienska furstar.

Den europeiserade konstnären James, inte en "utsökt provinsiell", som han kallade Emerson och Hawthorne, utan en utsökt kosmopolit, kan alltså enligt en synpunkt grundad på Edels framställning, men inte utförd av Edel, ses som en produkt av den efter inbördeskriget snabbt expanderande amerikanska kapitalismen. Hans amerikanska jämnåriga vänner, Henry Adams, Oliver Wendell Holmes, John Hay — för att nämna de mest ryktbara — var förmögna eller blev det. I denna miljö företrädde James en egenartad form av den förhåskande ambitionen. Han ville bli förmögen genom att producera och sälja litteratur; vid samma tid som USA för första gången fick en positiv handelsbalans kom han på idén att skriva böcker så internationella att de skulle läsas av européer lika väl som av amerikaner, att ingen skulle märka om de skrivits av en amerikan eller en europé. Och denna litteratur kom till stor del att behandla en annan exportprodukt, mera enkel och mera säljbar — amerikanska arvtagerskor som i byte för miljoner får aristokratiska titlar.

Förutsättningen för denna verksamhet var bosättning i det sedan barndomen älskade, mystiska, charmfulla och farliga Europa. År 1872, vid 29 års ålder, reste James, kan man säga, för alltid från Amerika; han kom visserligen tillbaka några gånger, men för kort tid och under långtan till Europa. Det Europa han stannade i var England, Frankrike och Italien, sedan 1876 med London som fast punkt. I Italien och Frankrike umgicks han huvudsakligen med amerikaner, turister eller för lång tid bosatta; i Paris lärde han också känna en krets av författare, såsom den ärligt beundrade Turgenjev — i mycket en överlägsen förebild — Zola och Bourget, vilka han såg ned på, delvis av moraliska skäl. I England kom han in i den litterära och delvis den politiska societeten. Han fick se mycket av livet, varmed han inte minst menade bjudningar, och var ett år borta på middag 140 gånger. Det stora flertalet mera intima brev som citeras av Edel är skrivna till amerikaner, och detta tyder på att hans vänner och väninnor nästan genomgående var av amerikansk ursprung.

Bilderna av Amerika och Europa hos James är ett stort kapitel, nyligen ingående och briljant genomgången av Christof Wegelin i "The Image of Europe in Henry James". En ränning i det rika mönstret är föreställningen att

amerikanerna var primitiva, oflekterade och oskuldsfulla, europeerna komplicerade, subtila och moraliskt tivelaktiga. Graham Greene har i ett förord till "The Portrait of a Lady" vänt sig mot denna generalisering och påpekat att flera av de mest förfinade och fördärvade figurerna hos James är amerikaner. Greene har rätt i sina faktiska uppgifter, men närmare besedda synes dessa bestyrka den angripna satsen. Flertalet amerikaner hos James är självfallet rika — fattiga amerikaner reste inte till Europa. Men det fanns inom de amerikanska kolonierna grupper av halvt deklaserade och man kan nästan säga deamerikaniserade amerikaner. Det är sådana som ofta är skurkarna hos James — de har drojt sig kvar trots pengarnas förlust, är uppfosttrade i Europa, saknar både fast social position och vilja att slå sig fram genom hederligt ame-

rikanskt arbete; några är olyckligt gifta med europeer. Dessa av Europa korruperade amerikaner hör till huvudpersonerna i en rad av James romaner: madame Merle och Ormond i det nyssnämnda verket, baronessan Münster i "The Europeans", Selina Harrington i "A London Life", Kate Croy och hennes far i "The Wings of the Dove", Charlotte Stant i "The Golden Bowl", för att nämna några exempel. Med det hänsynslösa penningbegäret förenas i regel sedligt fördärv, uppenbart genom en eller flera utomäktenskapliga förbindelser. Mest dramatisk blir konflikten då de ondas kamp gäller en amerikansk oskuld av typen Daisy Miller; dessa oskyldiga skildrar James, särskilt i den enligt min mening främsta av de stora romanerna ("The Wings of the Dove") med en glöd och en ömhet som leder tanken både till Jungfru Maria och Jesus martyrium.

Amerikaner i Europa ses alltså gärna som antingen en elit eller ett bottenskipt. Då de amerikanska resenärerna ökar i antal och som lystna flugor kastar sig över Europas heliga sevärdheter blir James orolig inför den hotande vulgariteten; i ett brev från 1894 jämför han denna invasion med "barbarerna i det romerska kejsardömet". Han påminner om de många turister som klagat över att det finns så många turister på turistorterna. Exklusiviteten var bruten. Man kan se hans ord som en bild av framtiden. De oskuldsfulla, ibland idiotiskt oskuldsfulla flickorna produceras inte längre ens i Amerika; de förnäma titlar som krönte deras färder till Europa har mist sin glans. De representativa amerikanskor som nu gör färdvägar, katedraler och ruiner i Europa osäkra är de dumt och muntert kvittande änkorna, den amerikanska kapitalismens profitörer framför andra — de har lämnat sina sträv-samma män på kyrkogårdarna i Chicago och Cleveland och söker fylla tomheten med de intryck och